

An Analysis of Attitudinal Transformations in Iran: Continuity and Change in Political Orientations

Parvin Alipoor^{*1}, Manouchehr Reshadi²

1. Assistant Professor, Institute for Social Studies and Research, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. Assistant Professor, Imam Ali (AS) Research Institute, Institute for Humanities and Social Studies, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract
Article type: Research article Article history: Received: December 04, 2024 Received in revised from: April 30, 2025 Accepted: May 17, 2025 Published online: October 22, 2025 Keywords: Iranians, political preferences, youth, attitudes, revolutionary identity. •Corresponding author: palipoor@ut.ac.ir	The issue of identity holds a fundamental position in the discourse of the Islamic Revolution, as its system of meaning is constructed around the formation of a revolutionary and Islamic identity and political orientations. The importance of this issue has intensified in the current period due to confrontations against this identity and efforts to empty Iranian identity of its Islamic aspirations. Therefore, the preservation and reproduction of this identity among the younger generation should be a concern for policymakers. Drawing on the Survey of Iranian Values and Attitudes (2016-2023), this article analyzes the revolutionary identity and political preferences of Iranians, particularly the youth. Findings indicate that revolutionary identity, especially among the youth, has declined in some key categories but still remains in an acceptable state. However, the ideological preferences of the respondents reveal widespread dissatisfaction with the status quo; 57.6% of all respondents and an even larger proportion of the youth believe the country's situation requires reform or fundamental change. This indicates a tendency toward more radical preferences. This trend recalls Maurice Duverger's warning about the consequences of the people's disconnection from revolutionary ideology, such as a crisis of legitimacy. Therefore, it is necessary for authorities to consolidate the foundations of the revolution and avoid futile polarization through discourse formation, providing open social and political spaces, and addressing reformist and radical demands.
Cite this article: Alipoor, P. & Rashadi, M. (2025). An Analysis of Attitudinal Transformations in Iran: Continuity and Change in Political Orientations. <i>Matin Research Journal</i>, 27(108), 115-140. https://doi.org/10.22034/matin.2023.423741.2217 © The Author(s). Publisher: Research Institute of Imam Khomeini and Islamic. This is an open-access article distributed under the CC BY (license http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).	

Introduction

Although the concern for identity in Iranian society is a historical issue and has received more attention with the entry of modernity into Iranian society, the place of the issue of identity in the discourse of the Islamic Revolution is a fundamental issue; because the semantic system of the discourse of the Islamic Revolution revolves around identity in the construction of revolutionary and Islamic identity. What makes this issue more important in the current period are the conflicts formed against this identity and the efforts of the opponents to delegitimize this identity and to empty the identity of Iranians of the characteristics of revolutionism and Islamism. Since this identity is one of the basic components of political stability and consolidation of sovereignty, its preservation and reproduction among the younger generations of Iranian society must be one of the fundamental concerns of the Islamic Republic system. This requires monitoring the values and attitudes of Iranian society, especially the revolutionary identity, and consequently political preferences.

Methods

The basis of this research is secondary analysis and the level of macro-analysis (country). The basis of further analysis is based on the findings of the National Survey of Iranian Values and Attitudes (2016). The statistical population of this research is all people over the age of 15 living in cities and villages in Iran, and 14,906 residents of urban and rural areas participated in it. Also, the data of the 1402 survey, which is related to revolutionary identity and the tendency to the existing order, was used. The conceptual framework for measuring Iranian values and attitudes (2016) regarding revolutionary identity is based on five items: the Islamic Revolution has increased the country's independence on the world stage; the existence of the Jurisprudence has brought security to society; the Islamic Revolution has increased the level of people's participation in the country's affairs; Iran will become an advanced country in the future; and the item that after the Islamic Revolution, the level of attention of the government and the government to the disadvantaged in society has increased. But this indicator has been measured in the values and attitudes of Iranians (2023) with only two words: the Islamic Revolution has increased the country's independence on the world stage, and the existence of the Supreme Leader has brought security to society.

Results

According to the research findings, the revolutionary identity of Iranians has changed significantly in the period between the two surveys, due to the changes and socio-political events that have occurred. We are witnessing a decrease in the ratio of supporters to opponents, especially among the young generation, in some key categories. However, the revolutionary approach of Iranians is still in an acceptable state, but this does not mean accepting all the implications of revolutionism in line with the official discourse, because their ideological preferences show that 57.6 percent of respondents do not consider the

current situation desirable and consider it in need of reform. Also, 28.3 percent of all respondents and 33.1 percent of young respondents do not consider the country's situation to be reformable and want a fundamental change in the current situation. This shows that the ideological preferences of Iranians, especially young people, are changing towards radicalization. However, it is worth noting that although the percentage of respondents who want to reform the current situation has remained almost constant in both surveys, the number of supporters of the status quo has decreased and the number of opponents has increased. This change in attitude can be interpreted as meaning that supporters of the status quo have become reformist in the two surveys due to the changes that have occurred in society, and reformers have also adopted a radical approach in the time interval between the two surveys, and this is not a good sign for the stability of the existing order.

Conclusion

According to the findings of the research, it is necessary for the authorities to strengthen the foundations of the Islamic Revolution and realize its ideals by creating a discourse and providing an open social space and a platform for political freedoms, and to avoid creating bipolar spaces in less important categories, and not only to always maintain and strengthen their commitment to the values, culture, and identity of the Islamic Revolution, but also to strengthen and expand the basis for others to adhere to Islamic-Iranian values by pursuing all the ideals and goals of the Muslim people of Iran. This issue is in line with Maurice Duverger's warning that if the people's connection with the revolutionary ideology is severed, various crises will arise, including political illegitimacy and, consequently, the creation of an attitude among the people that the government is illegitimate. Citizens disobey a government they believe is unjust, and in this case, violence and intimidation will become the only basis of government, which will be in conflict with the values and ideals of the 1957 revolution, the most prominent aspects of which are freedom and opposition to tyranny, justice and opposition to economic inequalities, and independent development. The desire of 27.4 percent of respondents to fundamentally change the status quo and its emergence in the 1401 protests clearly expresses this issue.

تحلیلی بر دگرگونی‌های نگرشی در ایران: تداوم و تحول در گرایش‌های سیاسی

پروین علی‌پور* | منوچهر رشادی^۲

۱. استادیار، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. استادیار، پژوهشگاه امام علی (ع)، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
جایگاه مسئله هویت در گفتمان انقلاب اسلامی اساسی است؛ زیرا نظام معنایی آن حول محور برساخت هویت انقلابی و اسلامی و گرایش‌های سیاسی شکل گرفته است. اهمیت این مسئله در دوره کنونی به دلیل ستیزه‌های علیه این هویت و تلاش برای تهی کردن هویت ایرانیان از اسلام‌خواهی افزون‌تر شده است. از این رو، حفظ و بازتولید این هویت در میان نسل جوان باید دغدغه سیاست‌گذاران باشد. این مقاله با استناد به پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۴۰۲-۱۳۹۵)، به تحلیل هویت انقلابی و ترجیحات سیاسی ایرانیان، به‌ویژه جوانان، می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد هویت انقلابی، به‌ویژه در میان جوانان، در برخی مقولات کلیدی با کاهش مواجه شده، اما کماکان در وضعیتی قابل قبول قرار دارد. با این حال، ترجیحات ایدئولوژیک پاسخ‌دهندگان حاکی از نارضایتی گسترده از وضع موجود است؛ به‌طوری‌که ۵۷.۶ درصد کل پاسخ‌دهندگان و سهم بیشتری از جوانان، وضعیت کشور را نیازمند اصلاح یا تغییر اساسی می‌دانند. این امر نشان‌دهنده تمایل به سمت ترجیحات رادیکال‌تر است. این روند، هشدار موریس دورژه درباره پیامدهای گسست مردم از ایدئولوژی انقلابی، مانند بحران مشروعیت را یادآور می‌شود؛ بنابراین، لازم است مسئولان از طریق گفتمان‌سازی، فراهم‌آوری فضای باز اجتماعی و سیاسی و توجه به خواست‌های اصلاح‌طلبانه و رادیکال، به تحکیم پایه‌های انقلاب و پرهیز از قطبی‌سازی‌های بی‌ثمر بپردازند.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۲/۲۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۷/۳۰ کلیدواژه‌ها: ایرانیان، ترجیحات سیاسی، جوانان، نگرش، هویت انقلابی. * نویسنده مسئول: palipoor@ut.ac.ir

استناد: علی‌پور، پروین و رشادی، منوچهر (۱۴۰۴). تحلیلی بر دگرگونی‌های نگرشی در ایران: تداوم و تحول در گرایش‌های سیاسی. پژوهشنامه متین، ۲۷(۱۰۸)، ۱۱۵-۱۴۰.

<https://doi.org/10.22034/matin.2023.423741.2217>

© نویسندگان

ناشر: پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ به رهبری امام خمینی، به عنوان یک رویداد بزرگ سیاسی-اعتقادی، تحولی ژرف در اندیشه و زندگی اجتماعی ایرانیان ایجاد کرد. این تحول نه تنها ساختار سیاسی، بلکه عرصه فرهنگ و هویت را نیز دگرگون نمود و زمینه‌ساز شکل‌گیری «انسان جدید» با شیوه‌های رفتاری و فکری نوین شد. بر این اساس، دانش‌های تازه‌ای در حوزه علوم انسانی پدید آمد (سلطانی، ۱۳۸۷، ص. ۱۴) و هویت نوینی موسوم به «هویت انقلابی» شکل گرفت این هویت برآمده از گفتمانی مشترک بین نیروهای اجتماعی و دولت انقلابی، با محوریت اسلام شیعی بود (زهیری، ۱۳۸۹). به طوری که پابندی به ارزش‌ها و نمادهای انقلاب اسلامی، به عنصری اساسی در تعریف فرد از خود تبدیل شد. به بیان مرتضی مطهری، امام خمینی با بازگرداندن عزت نفس، هویت اسلامی و ایمان به مردم، بزرگ‌ترین هدیه را به ملت ایران ارزانی داشت (مطهری، ۱۳۷۲، ص. ۲۹). تجلی عینی این هویت انقلابی را در دوران هشت سال دفاع مقدس می‌توان مشاهده کرد؛ همان عاملی که با ارزش‌هایی چون پیروی از ولایت، ایثار، شهادت‌طلبی و میهن‌پرستی، ملت ایران را متحد و پیروز میدان کرد.

اکنون نیز در شرایط «جنگ ترکیبی»، حفظ و بازتولید این هویت انقلابی، کلید عبور پیروزمندانه از تهدیدات حاضر است. از این رو، صیانت از هویت دینی، ملی و انقلابی، از وظایف خطیر نظام جمهوری اسلامی و ضرورتی حیاتی برای ملت ایران به شمار می‌آید (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۱۱/۱۵). همان‌گونه که مقام معظم رهبری تأکید کرده‌اند، قدرتمندترین ابزار در مواجهه با دشمن، سلاح مادی نیست؛ بلکه «علم و شخصیت ملی» است که در گرو هویت و ایستادگی انقلابی است (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۲/۱۳).

گسترش تدریجی تفکر و هویت انقلاب اسلامی، نگرانی عمیق قدرت‌های غربی را برانگیخته و آن‌ها را به طراحی برنامه‌های پیچیده‌تر برای مقابله با این عمق‌بخشی واداشته است (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۱۸). به نظر می‌رسد نخستین و اصلی‌ترین روش در این جنگ ترکیبی، یورش فرهنگی و هدف‌گیری هویت انقلابی-اسلامی ایرانیان است؛ بنابراین، بازتولید این هویت در میان نسل‌های مختلف جامعه باید در کانون توجه نظام قرار گیرد.

نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهم‌ترین نهاد نظم‌دهنده رفتارها و توزیع‌کننده ارزش‌ها، برای عبور از چالش‌های هویتی و ایجاد انسجام درونی در جامعه، نیازمند سامان‌دهی پویای هویتی خویش و رفع اختلالات موجود است (میرحیدری و همکاران، ۱۳۹۳). این مهم، مستلزم رصد مستمر ارزش‌ها و نگرش‌های اجتماعی، به ویژه هویت انقلابی ایرانیان است. بر این اساس، هدف اصلی مقاله حاضر، تحلیل هویت انقلابی و ترجیحات ایدئولوژیک ایرانیان با رویکرد توصیفی و نقدی، با تأکید ویژه بر نسل جوان است.

۱. پیشینه تحقیق

منصوری و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش «ارزیابی و نقش هویت‌های دینی و ملی در هویت انقلابی دانش‌آموزان نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران» دریافتند که اگرچه میانگین هویت‌های دینی، ملی و انقلابی دانش‌آموزان از حد متوسط نظری بالاتر است، اما سطح هویت انقلابی از حد متوسط عملی پایین‌تر است. بر اساس یافته‌ها، گرایش‌های صرفاً شناختی و عاطفی به دین‌پیشینی‌کننده قوی برای هویت انقلابی نبوده، بلکه تحقق «عمل به دین» عاملی کلیدی در دستیابی به هویت انقلابی مطلوب است. همچنین، یافته جالب توجه این است که با افزایش شناخت نسبت به مسائل ملی، هویت انقلابی کاهش می‌یابد. آزاده و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیق «بررسی تفاوت‌های سه نسل انقلاب اسلامی نسبت به ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی» به تفاوت معنادار در ارزش‌ها و مطالبات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی میان سه نسل انقلاب اسلامی اشاره کرده‌اند. به طور مشخص، نسل سوم در ارزش‌های اقتصادی با نسل‌های اول و دوم و در ارزش‌های اجتماعی با نسل اول تفاوت دارد.

سعیدیان و زارعی (۱۳۹۹) در مطالعه «ضرورت تحول در هویت انقلاب اسلامی بر مبنای رویکرد ساختار-کارگزار با توجه به آرای آیت‌الله خامنه‌ای» تأکید می‌کنند که شکل‌دهی به هویت نوین انقلاب اسلامی، مستلزم توجه همزمان به عوامل ساختاری (مانند مقابله با تهدیدات فرهنگی-رسانه‌ای خارجی و تقویت هویت ملی و انقلابی داخلی) و نقش کارگزاران (نخبگان فرهنگی، دانشگاهی و سیاسی) است. بر اساس این پژوهش، این تعامل برای پاسخگویی به شرایط جدید ضروری است.

در حوزه محتوای آموزشی، محمودی (۱۳۹۷) در «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول از نظر توجه به هویت انقلابی» نشان داد که در هر دو مقطع، بیشترین تأکید بر مؤلفه‌های «ایثار و شهادت»، «آگاهی به وقایع و تاریخ انقلاب»، «اعتقاد به امام خمینی» و «نفی سلطه و استکبارستیزی» بوده و به سایر مؤلفه‌های هویت انقلابی توجه کافی نشده است. این یافته با نتایج تحقیق پروانه و همکاران (۱۳۹۵) که بر «توجه بسیار زیاد» به مفاهیم هویت انقلابی در کتاب‌های درسی تاریخ دوره متوسطه (۱۳۵۷ تا ۱۳۸۸) تأکید داشتند، از حیث میزان توجه کلی همسو است، اما جزئیات مؤلفه‌های مغفول را روشن‌تر می‌سازد.

میرحیدری و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش «ارزیابی مؤلفه‌های هویت ایرانی-اسلامی و انقلابی در وب‌سایت‌های دانشگاه‌های دولتی تهران» دریافتند که محتوای فرهنگی این وب‌سایت‌ها بر هویت ایرانی و اسلامی متمرکزتر از هویت انقلابی است. در میان این موارد، شاخص‌های رفتاری هویت اسلامی (مانند ارزش‌ها و مراسم دینی) برجسته‌تر از شاخص‌های سرزمینی هویت ایرانی بوده‌اند. این مطالعه بر ضرورت غنی‌سازی برنامه‌ها برای تقویت هویت ترکیبی ایرانی-اسلامی-انقلابی تأکید کرد.

رشادی و حیدرخانی (۱۳۹۳) نیز در تحقیق «بررسی میزان گرایش به مبانی هویت فرهنگی انقلاب اسلامی در میان جوانان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن» بیان داشته‌اند که گرایش جوانان به این هویت در «سطح زیاد» ارزیابی می‌شود و با عواملی مانند اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، سرمایه فرهنگی، مصرف رسانه‌های خارجی، جنسیت و وضعیت تأهل ارتباط معنادار دارد. با این حال، رابطه معناداری با پایگاه اقتصادی مشاهده نشد.

در بعد نظری و بنیادین هویت انقلاب اسلامی، شجاعی مهر (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بازخوانی هویت انقلاب اسلامی با تأکید بر آموزه‌های مهدویت در تفکر شیعی»، نقش محوری آموزه‌های مهدویت، شهادت (عاشورا) و ظلم‌ستیزی را در تشکیل این هویت تأیید کرده است. این دیدگاه را کوشکی (۱۳۸۷) در مقاله «بازشناسی هویت انقلاب اسلامی» بسط داده است. وی با ارائه گونه‌شناسی سه‌گانه «هویت تأسیسی»، «تداومی» و «غایتی»، استدلال می‌کند که عاشورای حسینی بار محتوایی هویت تأسیسی و تداومی انقلاب را فراهم می‌کند، در حالی که آموزه انتظار مهدوی، سازنده هویت غایتی آن است.

۲. ادبیات و چهارچوب مفهومی تحقیق

۲-۱. تأملات مفهومی

نسل

نسل به گروهی از انسان‌ها اطلاق می‌شود که در یک دوره زمانی مشخص متولد شده و زندگی کرده‌اند و از نظر تجربیات تاریخی-اجتماعی مشترکاتی با یکدیگر دارند. معمولاً افرادی که در بازه‌ای تقریبی ۳۰ ساله به دنیا آمده‌اند و مراحل زندگی (نوجوانی، جوانی، میانسالی و کهنسالی) آن‌ها تحت تأثیر شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مشابهی شکل گرفته باشد، در یک نسل قرار می‌گیرند. از منظر مانهایم، مفهوم اجتماعی نسل بر «جایگاه مشترک در جریان تحول تاریخی» دلالت دارد؛ بنابراین، نسل بیانگر وقایع و تجارب تاریخی مشترکی است که در دوره‌ای خاص رخ داده و منجر به شکل‌گیری آگاهی و دریافتی همسان در میان اعضای آن نسل شده است (آزاده، نوابخش و حقیقتیان، ۱۴۰۰، ص. ۱۳).

نگرش

نگرش، بیانگر ارزش‌ها، ایده‌ها و تجارب گذشته افراد است که به عنوان چارچوبی مرجع، چگونگی مواجهه و کنش آن‌ها را در موقعیت‌های جدید تنظیم و هدایت می‌کند. این کنش‌ها ضمن تأثیرپذیری از شرایط کنونی، بر پایه همان ذخیره تجربی پیشین شکل می‌گیرند (علی‌پور، ۱۳۹۷، ص. ۲۰۳). در این میان، تمایز بین «تفاوت نگرشی» و «تعارض نگرشی» حائز اهمیت است:

تفاوت نگرشی: به معنای وجود تمایز و تنوع در دیدگاه‌هاست که از سوی جامعه پذیرفته شده و ماهیتاً آسیب‌زا نیست. جامعه‌ای فاقد تفاوت نگرشی، جامعه‌ای ایستا و بدون تحرک تلقی می‌شود. در مقابل، جامعه‌ای باز و پویا، جامعه‌ای است که عقاید و نگرش‌های گوناگون در آن وجود دارد و تبادل این دیدگاه‌ها می‌تواند به پیشرفت نظام اجتماعی بینجامد.

تعارض نگرشی: بیانگر ناهماهنگی و ناهمسازی شدید در ارزش‌ها و نگرش‌هاست که از منظر جامعه‌شناختی می‌تواند به تضاد منافع و روابط تنش‌آمیز منجر شود. در بلندمدت، این تعارض‌ها در صورت عدم مدیریت صحیح، انسجام اجتماعی را تضعیف و حتی

ممکن است موجب بی‌سازمانی اجتماعی گردد. جامعه‌ای که با تعارض‌های نگرشی عمیق روبروست و راهکار مناسبی برای کاهش آن نمی‌یابد، در نهایت در معرض خطر فروپاشی نظم اجتماعی قرار می‌گیرد.

هویت

هویت مجموعه‌ای از نشانه‌های مادی، زیستی، فرهنگی و روانی است که موجب تمایز و شناسایی یک فرد از فرد دیگر، یک گروه از گروه دیگر، یا یک فرهنگ از فرهنگ دیگر می‌شود (شیخاوندی، ۱۳۸۱). هویت مفهومی چندوجهی است که ذهنی، عینی، فردی و اجتماعی می‌باشد. دو ویژگی عمده آن عبارتند از: نخست، ایجاد رابطه‌ای دیالکتیکی بین ذهن فرد و واقعیات اجتماعی؛ و دوم، اینکه معنای خود را در درون نظام فکری و سیاسی حاکم بر جامعه می‌یابد (فیرحی، ۱۳۸۶، ص. ۴). شکل‌گیری هویت‌ها، فرآیندی پیچیده است که در آن عوامل عینی و مادی جامعه (مانند تاریخ، جغرافیا، ساختار سیاسی، اقتصاد و فناوری) به همراه عوامل معرفتی و فرهنگی (مانند زبان، آرمان‌ها، ایدئولوژی و سنت‌ها) به طور همزمان نقش‌آفرینی می‌کنند؛ بنابراین، هویت‌ها پدیده‌های اجتماعی‌اند که در فرآیند ساخت آن‌ها، پدیده‌های شناختی و فرهنگی نیز سهمی اساسی دارند (منتظرالقائم، ۱۳۷۹، ص. ۲۵۶).

هویت انقلابی

انقلاب اسلامی ایران پاسخی مثبت به گرایش غالب جامعه به هویت اسلامی بود که در جریان بحران هویت دوران پهلوی، بر دیگر وجوه هویتی غلبه یافت و بروز کرد. در دهه پنجاه و سال‌های پیش از پیروزی انقلاب، چالش بین سه محور هویت‌طلبی (ایرانی، غربی و اسلامی) به اوج خود رسید و نهایتاً به سود هویت فرهنگی مسلط جامعه، یعنی هویت اسلامی، تثبیت شد (محرمی، ۱۳۸۲، ص. ۷۸). اگرچه هویت اسلامی دربردارنده شاخص‌های انقلابی نیز هست، اما به دلیل اهمیت بنیادین ویژگی «انقلابی بودن» در تداوم و پویایی نظام جمهوری اسلامی، بر «هویت انقلابی» به صورت مجزا تأکید ویژه‌ای شده است. این هویت، انقلاب اسلامی ایران را به الگویی الهام‌بخش برای جنبش‌های آزادی‌بخش و جریان‌های اسلام‌گرا در منطقه و جهان تبدیل کرده است؛ الگویی مبتنی بر مبارزه با استکبار،

ایستادگی در برابر ستمگران، پیروی از رهبری دینی، ترویج روحیه ایثار و شهادت‌طلبی، عدالت‌خواهی و دفاع از مظلومان (میرحیدری و همکاران، ۱۳۹۳).

مؤلفه‌های کلیدی هویت انقلابی

۱. **استقلال‌خواهی و نفی سلطه:** از شاخص‌های مهم هویت انقلابی، حفظ استقلال همه‌جانبه کشور در عرصه جهانی است. اصل «نه شرقی، نه غربی» به عنوان یک اصل مسلم و تغییرناپذیر انقلاب، تجلی این مؤلفه است. امام خمینی بر این اصل تأکید داشته‌اند: «تا من هستم دست‌آیادی آمریکا و شوروی را در تمام زمینه‌ها کوتاه می‌کنم و اطمینان کامل دارم که تمامی مردم در اصول، همچون گذشته پشتیبان نظام و انقلاب اسلامی خود هستند» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص. ۲۸۶). «هدف، اسلام و استقلال مملکت است» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱، ص. ۲۶۷).

۲. **محوریت ولایت فقیه:** ولایت فقیه رکن اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. نقش، تأثیر و کارکرد رهبری در ابعاد مختلف نظام، ناشی از موقعیت معنوی، مردمی و حقوقی این نهاد است که در قانون اساسی نیز به آن تصریح شده است: «رهبر منتخب خبرگان، ولایت امر و همه مسؤولیت‌های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت» (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران).

۳. **مشارکت مردمی:** حضور فعال و تعیین‌کننده مردم در عرصه‌های مختلف، از ارکان هویت انقلابی و نظام برآمده از آن است. این مشارکت، کلید حل مشکلات و عامل تداوم انقلاب تلقی می‌شود. مقام معظم رهبری بر این امر تأکید کرده است: «حضور مردم در همه مسائل، حل‌کننده مشکلات است... هنر اصلی انقلاب این بود که جمهور مردم را... تبدیل کرد به یک مجموعه پُرانگیزه، علاقه‌مند، همت‌دار، هدف‌دار، آرمان‌خواه و وارد میدان کرد» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۰/۵/۱۲).

۴. **عدالت‌خواهی و توجه به محرومان:** حمایت از محرومان و کوشش برای رفع شکاف طبقاتی، از واژگان کلیدی گفتمان انقلاب اسلامی و هویت انقلابی است. امام خمینی خدمت به محرومان را از برترین عبادات دانسته‌اند (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۰، ص. ۳۴۲). مقام معظم رهبری نیز بر ضرورت تپش دائم دل مسئولان برای رفع محرومیت‌ها تأکید کرده‌اند (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

۵. پیشرفت‌خواهی و جسارت علمی-فناورانه: انقلاب اسلامی با ایجاد روحیه جسارت و خودباوری، زمینه را برای پیشرفت در عرصه‌های دشوار علمی و فناورانه فراهم کرد. این روحیه، مؤلفه‌ای حیاتی از هویت انقلابی معاصر است: «انقلاب در کشور این هنر را به وجود آورد که به مرد و زن کشور... جرأت داد که وارد سرزمین‌های دشوار بشوند» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۷/۱۷).

سایر مؤلفه‌های تمایزبخش

علاوه بر مؤلفه‌های فوق، ویژگی‌های دیگری نیز هویت انقلاب اسلامی را از دیگر انقلاب‌ها و جنبش‌های معاصر یا تاریخی متمایز می‌سازد. از جمله این ویژگی‌ها می‌توان به اجتهاد و نوآوری علمی و عملی در تمام عرصه‌ها، نواندیشی اصیل دینی بر پایه منابع اصیل و روش علمی، تحول‌خواهی و پیشرفت‌گرایی، نظام‌سازی انقلابی با هدف جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی، جوان‌گرایی و ایجاد فضای کنشگری برای نسل‌های جدید، نفی امتیازات طبقاتی و الهام‌بخشی و الگودهی به دیگر جوامع برای رهایی از سلطه و تحقق آرمان‌های عدالت، آزادی و معنویت اشاره کرد (ذوعلم، ۱۴۰۱). این مجموعه مؤلفه‌ها، در کنار یکدیگر، سازنده هویت متمایز و پویای انقلاب اسلامی ایران هستند.

۳. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر بر پایه تحلیل ثانویه و با سطح تحلیل کلان (کشوری) انجام شده است. هسته اصلی تحلیل، متکی بر یافته‌های پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج چهارم، سال ۱۳۹۵) است. جامعه آماری این پیمایش را کلیه افراد ۱۵ سال به بالای ساکن در نقاط شهری و روستایی ایران تشکیل می‌دهند که از این میان، نمونه ۱۴۰۹۰۶ نفری از ساکنان شهرها و روستاها در آن مشارکت داشته‌اند.

همچنین، برای تکمیل تحلیل و بررسی روندهای متأخر، از داده‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (موج پنجم، سال ۱۴۰۲) که حاوی متغیرهای مرتبط با هویت انقلابی و تمایل به نظم موجود است، نیز استفاده شده است.

۳-۱. چهارچوب مفهومی و شاخص‌سازی

در پیمایش سال ۱۳۹۵، هویت انقلابی با تکیه بر پنج گویه زیر سنجیده شده است:

۱. انقلاب اسلامی، استقلال کشور را در صحنه جهانی بیشتر کرده است.
۲. وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است.
۳. انقلاب اسلامی میزان مشارکت مردم در امور کشور را بالا برده است.
۴. در آینده، ایران به کشوری پیشرفته تبدیل خواهد شد.
۵. بعد از انقلاب اسلامی، میزان توجه دولت و حکومت به محرومان جامعه بیشتر شده است.

در پیمایش سال ۱۴۰۲، این شاخص در قالب فشرده‌تری و تنها با دو گویه زیر اندازه‌گیری شده است:

۱. انقلاب اسلامی، استقلال کشور را در صحنه جهانی بیشتر کرده است.
 ۲. وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است.
- این دو مجموعه داده پیمایشی، اساس کمی تحلیل حاضر را تشکیل می‌دهند.

۴. یافته‌های تحقیق

۴-۱. هویت انقلابی ایرانیان

جدول شماره ۱ توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب هر یک از گویه‌های هویت انقلابی را در پیمایش ۱۳۹۵ نشان می‌دهد برای درک بهتر داده‌های جدول، نسبت موافقان به مخالفان هر گویه از طریق جمع‌بندی درصد‌های «کاملاً موافق» و «موافق» و تقسیم آن بر مجموع درصد‌های «کاملاً مخالف» و «مخالف» محاسبه شده است. این نسبت معیاری برای مقایسه وزن نگرش‌های موافق و مخالف ارائه می‌دهد:

• نسبت بالاتر از ۱: نشان‌دهنده غلبه نگرش موافق بر مخالف است.

• نسبت پایین‌تر از ۱: نشان‌دهنده غلبه نگرش مخالف است.

بر اساس این محاسبات، یافته‌ها به شرح زیر است:

۱. گویه «انقلاب اسلامی، استقلال کشور را در صحنه جهانی بیشتر کرده است»:

نسبت موافقان به مخالفان ۱۲.۱۸ است. این رقم بالا نشان می‌دهد که موافقان این گزاره

به مراتب بیشتر از مخالفان آن هستند و اکثریت قاطع پاسخگویان بر این باورند که انقلاب اسلامی موجب افزایش استقلال کشور شده است.

۲. گویه «وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است»:

نسبت موافقان به مخالفان ۹ است. این نتیجه نیز حاکی از آن است که درصد موافقان به شکل قابل توجهی بیشتر است و اکثر پاسخگویان، ولایت فقیه را ضامن امنیت جامعه ارزیابی می‌کنند.

۳. گویه «انقلاب اسلامی میزان مشارکت مردم در امور کشور را بالا برده است»:

نسبت موافقان به مخالفان ۹ است. اگرچه این نسبت همچنان نشان‌دهنده غلبه موافقان است، اما در مقایسه با دو گویه قبل (استقلال و امنیت)، از میزان توافق کمتری حکایت دارد؛ به عبارت دیگر، باوجود اینکه موافقان پیش‌ترند، شدت یا فراوانی این توافق نسبت به موارد پیشین کاهش یافته است.

۴. گویه «در آینده ایران به کشوری پیشرفته تبدیل خواهد شد»:

نسبت موافقان به مخالفان ۱۰ است. این رقم نشان می‌دهد که اکثریت پاسخگویان در زمان انجام پیمایش (سال ۱۳۹۵) نسبت به آینده کشور خوشبین و امیدوار بوده‌اند (شایان توجه است که این یافته مربوط به شرایط اقتصادی و اجتماعی سال ۱۳۹۵ است و ممکن است در زمان‌های دیگر متفاوت باشد).

۵. گویه «بعد از انقلاب اسلامی، میزان توجه دولت و حکومت به محرومان جامعه

بیشتر شده است»:

این گویه با الگوی نگرشی متفاوت‌تری مواجه است. نسبت موافقان به مخالفان ۳.۱۵ است. اگرچه این نسبت همچنان بالاتر از ۱ و حاکی از غلبه موافقان است، اما در مقایسه با سایر گویه‌ها به‌طور محسوسی پایین‌تر است. این کاهش شدید نسبت، بیانگر دو امر است: نخست، آنکه باوجود پذیرش این گزاره از طرف اکثریت، تعداد مخالفان و افراد مردد نسبت به آن به مراتب بیشتر از گویه‌های دیگر است؛ و دوم، این یافته می‌تواند بازتاب‌دهنده ارزیابی عمومی ضعیف‌تر از عملکرد مسئولان در حوزه عدالت‌خواهی و توجه به محرومان باشد (لازم به یادآوری است که چنین ارزیابی‌هایی عموماً در قیاس وضعیت موجود با گذشته و انتظارات صورت می‌گیرد).

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب پاسخ به گویه‌های هویت انقلابی سال ۱۳۹۵

	کاملاً مخالف	مخالف	نه مخالف نه موافق	موافق	کاملاً موافق
۱	۱.۶	۴.۲	۲۳.۶	۴۹.۸	۲۰.۸
۲	۱.۵	۴.۱	۲۲.۲	۴۴.۸	۲۷.۴
۳	۱.۶	۵.۸	۲۵.۳	۴۶.۶	۲۰.۷
۴	۱.۵	۴.۸	۲۴.۷	۴۴.۴	۲۴.۶
۵	۴	۱۰.۲	۲۸.۴	۴۰.۱	۱۷.۴

اما در پیمایش سال ۱۴۰۲، گویه‌های سنجش هویت انقلابی به دو مورد کاهش یافته است. تحولات و تغییرات اجتماعی رخ داده در فاصله بین دو پیمایش، به وضوح بر نگرش‌های پاسخگویان تأثیر گذاشته است. این تغییرات به شرح زیر قابل مشاهده است:

۱. در پاسخ به گویه «وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است»، سهم مخالفان (ترکیب پاسخ‌های «مخالف» و «کاملاً مخالف») از ۵.۶ درصد در سال ۱۳۹۵، به ۲۸.۷ درصد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. این افزایش قابل توجه، نشان‌دهنده تغییر معنادار در نگرش بخشی از جامعه نسبت به این مؤلفه کلیدی هویت انقلابی است.

۲. در مورد گویه «انقلاب اسلامی، استقلال کشور را در صحنه جهانی بیشتر کرده است» نیز شاهد تغییر نگرش هستیم. درصد موافقان (ترکیب پاسخ‌های «موافق» و «کاملاً موافق») از ۷۰.۶ درصد در سال ۱۳۹۵، به ۵۱.۳ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است. این افت نزدیک به ۲۰ درصدی در میزان توافق، حکایت از تحول مهمی در ادراک عمومی دارد و باید به‌عنوان یک تحول نگرشی جدی مورد توجه و تحلیل قرار گیرد.

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان براساس پاسخ به گویه‌های هویت انقلابی سال ۱۴۰۲

		کاملاً مخالف	مخالف	نه مخالف نه موافق	موافق	کاملاً موافق
۱	ولایت فقیه باعث امنیت و اقتدار کشور شده است.	۶.۷	۲۲	۷.۴	۴۷.۱	۹.۴
۲	انقلاب اسلامی باعث افزایش استقلال کشور در صحنه جهانی شده است.	۶.۵	۲۴.۹	۸.۷	۴۵.۲	۶.۱

۲-۴. هویت انقلابی جوانان

اهمیت سنجش نگرش نسل جوان، از این واقعیت سرچشمه می‌گیرد که آنان آینده‌سازان کشور محسوب می‌شوند و نظام ارزشی و نگرش‌های امروز آن‌ها، به‌نوعی تصویری از ارزش‌های جامعه فردا را ترسیم می‌کند.

در مورد هویت انقلابی، یافته‌ها نشان می‌دهد که نگرش جوانان تقریباً هم‌راستا با نگرش کل جامعه است و شکاف یا تفاوت نگرشی چشمگیر و ساختاری بین نسل جوان و کل جامعه در این زمینه مشاهده نمی‌شود. این هم‌راستایی نگرشی از جهت حفظ یکپارچگی و انسجام اجتماعی دارای اهمیت بسیار است.

همان‌گونه که پیش‌تر در بخش مبانی نظری اشاره شد، تمایز کلیدی بین «تفاوت نگرشی» و «تعارض نگرشی» برای تحلیل صحیح وضعیت جامعه ضروری است. در چارچوب مفهومی این تحقیق، تفاوت نگرشی به عنوان موتور محرکه پویایی و تبادل فکری در یک جامعه باز در نظر گرفته می‌شود، در حالی که تعارض نگرشی در نقطه مقابل، نشانگر شکافی عمیق و بالقوه آسیب‌زا است که می‌تواند بنیان‌های انسجام اجتماعی را متزلزل کند.

با در نظر گرفتن این تمایز نظری، یافته‌های تحقیق حاضر در حوزه هویت انقلابی نشان می‌دهد که تغییرات مشاهده‌شده در نگرش‌ها - مانند کاهش میزان توافقی با برخی گزاره‌ها در بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲ - عمدتاً در ذیل تفاوت نگرشی و بازتاب تحولات طبیعی

اجتماعی قابل تفسیر است. این نوسانات، لزوماً به معنای شکل‌گیری یک تعارض نگرشی ساختاری و بحرانی نیست، بلکه می‌تواند نشانه پویایی جامعه و بازاندیشی در چارچوب‌های ارزشی موجود تلقی شود. با این حال، سرعت و عمق برخی از این تغییرات - مانند کاهش ۲۰ درصدی باور به افزایش استقلال - هشدار می‌دهد که اگر این تفاوت‌ها مدیریت نشود و به گفت‌وگوی سازنده نینجامد، در بلندمدت امکان تبدیل شدن به تعارض را دارد؛ بنابراین، مسئله اصلی نه انکار وجود تفاوت‌ها، بلکه مدیریت آن‌ها در مسیری است که به جای تخریب، به انسجامی پایدارتر و مبتنی بر واقعیت‌های اجتماعی امروز بینجامد.

جدول شماره ۲ توزیع فراوانی نسبی هویت انقلابی جوانان (۱۵ تا ۲۹ سال) را در پیمایش ۱۳۹۵ نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های جدول، نگرش جوانان ایرانی نسبت به مؤلفه‌های هویت انقلابی در سال ۱۳۹۵، از سطح توافق بالایی برخوردار بوده و اکثریت پاسخ‌ها در طیف «موافق» و «کاملاً موافق» قرار دارد. تحلیل جزئیات این داده‌ها، نقاط قوت و چالش‌ها را به شرح زیر روشن می‌سازد:

نقاط قوت و تمرکز توافق:

قوی‌ترین موافقت (۷۵.۷٪) با گزاره «وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است» مشاهده می‌شود. این امر نشان می‌دهد نهاد رهبری در آن مقطع توانسته بود اعتماد اکثریت قاطع جوانان را به عنوان ضامن امنیت جلب کند که این خود عاملی مهم برای انسجام و پایداری نظام تلقی می‌شود. همچنین، توافق قابل توجهی با گزاره‌های مربوط به افزایش استقلال کشور و امید به پیشرفت آینده ایران وجود دارد.

نقاط چالش برانگیز و کاهش توافق:

کمترین میزان موافقت در بین جوانان، مربوط به گزاره «انقلاب اسلامی میزان مشارکت مردم در امور کشور را بالا برده است» می‌باشد. این می‌تواند نشان‌دهنده این احساس باشد که فضا و مکانیسم‌های مؤثر برای مشارکت شهروندی، به ویژه برای نسل جوان، تضعیف یا ناکافی به نظر می‌رسد. بیشترین میزان مخالفت نیز با گزاره «بعد از انقلاب اسلامی، میزان توجه دولت و حکومت به محرومان جامعه بیشتر شده است» ثبت شده است. این نگرش حاکی از آن است که عملکرد نظام در تحقق یکی از آرمان‌های اصلی خود، یعنی

عدالت خواهی و حمایت از مستضعفان، از دیدگاه بخشی از جوانان قانع کننده نبوده است. این احساس ناخرسندی در حوزه اقتصادی نیز تأیید می شود، به طوری که ۶۰٪ از جوانان در همان پیمایش، از وضعیت اقتصادی اعلام نارضایتی کرده اند.

تحلیل پاسخ «نظری ندارم» و دلالت های آن:

در اینگونه سنجش ها، پاسخ «نظری ندارم» می تواند معانی مختلفی داشته باشد: از مردد بودن و عدم قطعیت گرفته تا اکراه در ابراز مخالفت صریح. اگر فرض کنیم بخش عمده ای از این پاسخ ها در واقع بیانگر مخالفت غیرصریح باشد، آنگاه می توان تخمین زد که حدود ۳۰٪ از جوانان (از هر ۱۰ نفر، ۳ نفر) با مؤلفه های هویت انقلابی همسو نبوده اند. اگرچه این عدد در مقابل اکثریت ۷۰ درصدی کوچک تر است، اما در مورد موضوعی بنیادی مانند «هویت انقلابی» قابل تأمل و نیازمند توجه و ریشه یابی است. بیشترین تردید (بالاترین درصد «نظری ندارم») نیز حول همان گزاره مشارکت مردم متمرکز است که بر ابهام و عدم قطعیت جوانان در این حوزه خاص صحنه می گذارد.

پیوند با نارضایتی سیاسی و رفتاری:

این نگرش ها در بستر یک نارضایتی سیاسی گسترده تر شکل گرفته بود. بر اساس همان پیمایش ۱۳۹۵، ۷۸.۸٪ از کل ایرانیان و ۷۰٪ از جوانان، از اوضاع سیاسی کشور رضایت متوسط به پایین گزارش داده بودند. این فضای کلی ناخرسندی می تواند تبیین کننده بخشی از بی رغبتی به مشارکت سیاسی (مانند کاهش مشارکت در انتخابات) در سال های بعد از آن، از جمله انتخابات ۱۴۰۰، باشد. با توجه به رخداد های متأخر، احتمال تداوم این نگرش ها وجود دارد.

جدول ۲. توزیع فراوانی نسبی هویت انقلابی جوانان ایرانی ۱۳۹۵

گویه	انقلاب اسلامی، استقلال کشور را در صحنه جهانی بیشتر کرده است.	وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است.	انقلاب اسلامی میزان مشارکت مردم در امور کشور را بالا برده است.	در آینده ایران به کشوری پیشرفته تبدیل خواهد شد.	بعد از انقلاب اسلامی، میزان توجه دولت و حکومت به محرومان جامعه بیشتر شده است.
کاملاً مخالف	۲.۱	۱.۹	۲	۲.۱	۴.۹
مخالف	۵.۱	۴.۸	۶.۹	۵.۸	۱۱.۷
نظری ندارم	۲۵.۶	۲۵.۱	۲۸.۳	۲۶.۹	۳۱.۵
موافق	۴۸.۷	۴۲.۵	۴۴.۶	۴۲.۶	۳۷.۱
کاملاً موافق	۱۸.۴	۲۵.۷	۱۸.۲	۲۲.۶	۱۴.۸

اما داده‌های پیمایش ۱۴۰۲ حاکی از تغییرات نگرشی قابل توجه در میان جوانان است. مقایسه نتایج دو پیمایش ۱۳۹۵ و ۱۴۰۲ نشان می‌دهد که میزان توافق جوانان با دو شاخص کلیدی هویت انقلابی به طور محسوسی کاهش یافته است:

۱. در پاسخ به گویه «وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است»، سهم موافقان (ترکیب پاسخ‌های موافق و کاملاً موافق) در میان جوانان از ۶۸.۲ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۵۴ درصد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است. این افت ۱۴.۲ درصدی، نشان می‌دهد که تغییر نگرش منفی در این مؤلفه در بین نسل جوان، نسبت به میانگین کل جامعه (که در بخش قبلی اشاره شد) شدیدتر بوده است.

۲. در مورد گویه «انقلاب اسلامی، استقلال کشور را در صحنه جهانی بیشتر کرده است» نیز روند کاهشی چشمگیری مشاهده می‌شود. نسبت موافقان جوان این گزاره از ۶۷.۱ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۴۹.۳ درصد در سال ۱۴۰۲ سقوط کرده است. این کاهش ۱۷.۸ درصدی، حاکی از تحولی جدی در ادراک جوانان از یکی از دستاوردهای اساسی انقلاب است.

این کاهش‌های معنادار در باور به دو رکن اصلی هویت انقلابی (امنیت آفرینی رهبری و استقلال‌خواهی) در فاصله تنها هفت سال، نشانگر شتاب و عمق بیشتر تغییر نگرش در نسل جوان نسبت به کل جامعه است و لزوم توجه ویژه به دلایل و پیامدهای این تحول را نمایان می‌سازد.

جدول ۲. توزیع فراوانی نسبی هویت انقلابی جوانان ایرانی ۱۴۰۲

گویه	وجود ولایت فقیه باعث امنیت در جامعه شده است.	انقلاب اسلامی استقلال کشور در صحنه جهانی را افزایش داده است.
کاملاً مخالف	۷.۶	۷.۶
مخالف	۲۷.۶	۳۰.۲
نظری ندارم	۱۰.۷	۱۲.۹
موافق	۴۶.۸	۴۴.۴
کاملاً موافق	۷.۲	۴.۹

۴-۳. ترجیحات سیاسی

در این بخش، پرسش کلیدی آن است که آیا هویت انقلابی ایرانیان، در مسیر محافظه‌کاری و حفظ وضع موجود جهت‌گیری دارد یا خواستار اصلاح و تغییر در نظم سیاسی است. برای سنجش این ترجیحات، در پیمایش از پاسخ‌گویان پرسیده شده است که در مواجهه با وضعیت فعلی کشور، کدام یک از سه دیدگاه زیر را بیشتر می‌پسندند:

۱. دفاع از وضع موجود و حفظ آن؛

۲. اصلاح و بهبود وضع موجود؛

۳. تغییر بنیادین و اساسی تمام ساختارها.

جدول شماره ۳ توزیع فراوانی گرایش به نظم سیاسی موجود در بین مردم را نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های جدول، توزیع پاسخ‌ها نشان‌دهنده تمایل غالب مردم به اصلاح وضعیت موجود است؛ به عبارت دیگر، اکثریت پاسخ‌گویان، رویکردی اصلاح طلبانه را برای بهبود شرایط کشور ترجیح می‌دهند.

نکته حائز اهمیت: در کنار این گرایش اصلی، باید به درصد قابل توجهی از افراد - به ویژه در میان نسل جوان - که خواستار «تغییر اساسی» هستند نیز توجه ویژه داشت. این نگرش، بیانگر وجود شکافی بین وضع موجود و انتظارات بخشی از جامعه، به ویژه جوانان، است و نمی‌توان از آن غافل شد. این داده نشان می‌دهد که در کنار خواست عمومی برای اصلاحات، زمزمه‌هایی از نارضایتی عمیق‌تر و میل به دگرگونی بنیادین نیز در بخش‌هایی از جامعه، به ویژه در نسل جوان، وجود دارد.

جدول ۳. توزیع فراوانی نسبی پاسخ در مورد گرایش به نظم بین مردم (پیمایش ۱۳۹۵)

گویه	حفظ وضع فعلی	اصلاح وضع فعلی	تغییر اساسی وضع فعلی
کل پاسخگویان	۱۲.۱	۵۸.۴	۲۷.۴
جوانان	۱۰.۲	۵۶.۹	۳۲.۹

تحلیل ترجیحات سیاسی بر اساس پیمایش ۱۴۰۲

برای سنجش میزان مطلوبیت نظم موجود در پیمایش ۱۴۰۲، از پاسخ‌گویان خواسته شد تا دیدگاه خود را در یکی از سه قالب زیر بیان کنند:

۱. وضع فعلی خوب و قابل دفاع است.

۲. وضع موجود باید با انجام اصلاحات بهتر شود.

۳. وضع کشور قابل اصلاح نیست (نیازمند تغییر اساسی است).

یافته‌های کلیدی

۱. تمایل غالب به اصلاحات: داده‌ها به وضوح نشان می‌دهد که گرایش اصلی مردم، خواستار اصلاح وضعیت کنونی است. به عبارتی، اکثریت تمایل دارند تغییرات و بهبودهایی در چارچوب نظام موجود و از مسیر اصلاحات اجتماعی و سیاسی محقق شود.
۲. بازتعریف هویت انقلابی: با توجه به این پاسخ‌ها می‌توان استدلال کرد که هویت انقلابی در نگاه عموم مردم، لزوماً به معنای پذیرش کامل و بی‌قید و شرط همه دلالت‌های گفتمان رسمی انقلابی گری نیست. ترجیح ۵۸.۴ درصدی پاسخ‌گویان برای «اصلاح وضع موجود»، گواه آن است که این هویت می‌تواند در عین تعلق به انقلاب، خواستار تحول و بهبود در نحوه اجرا و اداره امور باشد.
۳. افزایش ناراضیاتی و نشانه‌های رادیکال‌شدن: از سوی دیگر، داده‌ها حاکی از آن است که تعداد مخالفان وضع موجود (شامل اصلاح‌طلبان و خواهان تغییر اساسی) به‌طور قابل توجهی از موافقان حفظ وضعیت فعلی بیشتر است. این نسبت که عددی بالاتر از یک را نشان می‌دهد، بیانگر گسترده‌تری ناراضیاتی است. به‌ویژه، تحلیل گرایش‌ها در میان نسل جوان نشان‌دهنده افزایش تمایلات رادیکال (خواهان تغییر اساسی) نسبت به گذشته است که می‌تواند به‌عنوان یک هشدار برای نظام سیاسی تلقی شود.
۴. نقطه امیدواری و ثبات نسبی: نکته امیدوارکننده در این میان، آن است که کانون ثقل اصلی نگرش در هر دو گروه کل جامعه و جوانان، کماکان بر «اصلاح‌طلبی» متمرکز است. این درصد در هر دو پیمایش ۱۳۹۵ و ۱۴۰۲ تقریباً ثابت مانده و نشان می‌دهد که علی‌رغم افزایش ناراضیاتی، راهکار مسلط پیشنهادی از سوی اکثریت جامعه، نه انقلاب مجدد یا براندازی، بلکه اصلاحات درون‌سیستمی است. این ثبات در خواست عمومی برای اصلاح، فرصتی برای نظام فراهم می‌آورد تا با پاسخگویی به این مطالبه، از تشدید تمایلات رادیکال جلوگیری کند.

جدول ۳. توزیع فراوانی نسبی پاسخ در مورد مطلوبیت وضع موجود (پیمایش ۱۴۰۲)

گویه	وضع فعلی خوب و قابل دفاع است.	وضع موجود را باید با انجام اصلاحات بهتر کرد.	وضع کشور قابل اصلاح نیست.
کل پاسخگویان	۷.۶	۵۷.۶	۲۸.۲
جوانان	۹.۷	۵۷.۲	۳۳.۱

نتیجه‌گیری

هرچند دغدغه هویت در جامعه ایران، مسئله‌ای تاریخی است و با ورود مدرنیته بیش از گذشته برجسته شد، اما جایگاه آن در گفتمان انقلاب اسلامی اساسی و بنیادین است؛ تا آنجا که «می‌توان اساس انقلاب و تلاش برای براندازی نظم پیشین را تا حد زیادی تنها با تمرکز بر این مسئله تحلیل کرد» (درزی کلابی و آقاحسینی، ۱۳۹۱، ص. ۱۱). آنچه این مسئله را در دوران کنونی به‌طور ویژه حائز اهمیت می‌سازد، هجده‌های شکل گرفته علیه این هویت و تلاش نظام‌مند برای زدودن مشروعیت از آن و تهی کردن هویت ایرانیان از خصیصه‌های انقلابی و اسلام‌خواهی است؛ حال آنکه این هویت از ارکان اساسی ثبات سیاسی و تحکیم حاکمیت به شمار می‌رود. همه هویت‌ها درگرو تقابلی بین «خود» و «دیگری» شکل می‌گیرند (رشادی و علی‌پور، ۱۴۰۲، ص. ۸) و اگر این هویت اسلامی-ایرانی نتواند در این تقابل پایدار بماند، دچار تزلزل خواهد شد. ازاین‌رو، حفظ و بازتولید آن در میان نسل‌های جوان باید از دغدغه‌های اصلی نظام جمهوری اسلامی باشد. این مهم مستلزم رصد مستمر ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، به‌ویژه در حوزه هویت انقلابی و ترجیحات سیاسی است. در همین راستا، این مقاله به توصیف و تحلیل هویت انقلابی و ترجیحات سیاسی ایرانیان و جوانان بر اساس داده‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان (۱۳۹۵ و ۱۴۰۲) پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد هویت انقلابی ایرانیان، تحت تأثیر تحولات اجتماعی-سیاسی رخ داده در فاصله دو پیمایش، دستخوش تغییراتی چشمگیر شده است، به‌طوری‌که شاهد کاهش نسبت موافقان به مخالفان، به‌ویژه در میان جوانان، در برخی مؤلفه‌های

کلیدی (مانند نقش ولایت فقیه در امنیت و دستاورد استقلال خواهی) هستیم. با وجود این، رویکرد انقلابی در کل جامعه کماکان در وضعیتی پذیرفتنی قرار دارد، اما این به معنای قبول بی قید و شرط همه مؤلفه‌های گفتمان رسمی انقلابی گری نیست؛ چراکه ترجیحات ایدئولوژیک پاسخ‌دهندگان نشان می‌دهد ۵۷.۶ درصد وضع موجود را نیازمند اصلاح می‌دانند. افزون بر این، ۲۸.۳ درصد کل پاسخ‌گویان و ۳۳.۱ درصد از جوانان، وضعیت کشور را اساساً غیرقابل اصلاح دانسته و خواستار تغییر بنیادین هستند. این ارقام حاکی از آن است که ترجیحات ایدئولوژیک ایرانیان، به‌ویژه جوانان، به سمت رادیکال‌شدن در حرکت است.

نکته قابل تأمل این است که اگرچه سهم اصلاح‌طلبان در هر دو پیمایش تقریباً ثابت مانده، اما از شمار حامیان وضع موجود کاسته و بر تعداد مخالفان (شامل خواهان تغییر اساسی) افزوده شده است. این تغییر را می‌توان چنین تفسیر کرد که بخشی از حامیان سابق وضع موجود به جرگه اصلاح‌طلبان پیوسته‌اند و تعدادی از اصلاح‌طلبان پیشین نیز رویکردی رادیکال‌تر اتخاذ کرده‌اند. این روند برای ثبات نظم موجود نشانه خوبی نیست.

ازاین‌رو، ضروری است مسئولان با گفتمان‌سازی مؤثر، فراهم آوردن فضای باز اجتماعی و بسترسازی برای آزادی‌های سیاسی مشروع، به استحکام پایه‌های انقلاب و تحقق آرمان‌های آن همت گمارند و از ایجاد فضای دوقطبی در موضوعات کم‌اهمیت پرهیز کنند. آنان باید «نه‌تنها التزام خود را به ارزش‌ها و فرهنگ و هویت انقلاب اسلامی همواره حفظ و تقویت نمایند، بلکه با پیگیری آرمان‌ها و اهداف مردم، زمینه پابندی دیگران به ارزش‌های اسلامی-ایرانی را تقویت و گسترش دهند» (حجت‌زاده، ۱۳۸۴، ص. ۴۳). این هشدار یادآور سخن موریس دورژه (۱۳۷۶) است که در صورت گسست پیوند مردم با ایدئولوژی انقلابی، بحران‌هایی ازجمله بی‌مشروعیتی سیاسی پدید می‌آید و این برداشت در مردم قوت می‌گیرد که حکومت، فاقد حقانیت است. شهروندان در مقابل حکومتی که آن را غیرحقانی می‌پندارند، دست به نافرمانی می‌زنند و در این صورت، خشونت و تهدید تنها تکیه‌گاه حکومت خواهد بود؛ مسئله‌ای که با ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب ۱۳۵۷ که «برجسته‌ترین وجوه آن آزادی‌خواهی و ضدیت با استبداد، عدالت‌طلبی و ضدیت با ناپرابری‌های اقتصادی و توسعه‌گرایی مستقلانه است» (حاضری، ۱۳۷۸). در تضاد کامل قرار

می‌گیرد. تمایل ۲۷.۴ درصدی پاسخ‌گویان به تغییر اساسی وضع موجود و تبلور عینی این نگرش در اعتراضات ۱۴۰۱، دقیقاً همین هشدار را به‌وضوح نشان می‌دهد.

منابع

- آزاده، اسفندیار، نوابخش، مهرداد و حقیقتیان، منصور (۱۴۰۰). بررسی تفاوت‌های سه نسل انقلاب اسلامی نسبت به ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۲۰ (۵۳)، ۳۲-۹. <https://doi.org/10.22034/ssys.2021.454>
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- پروانه، فرهاد، ابراهیم‌زاده، عیسی و نظری، داریوش (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت انقلابی در کتاب‌های درسی تاریخ دوره تحصیلی متوسطه (رشته‌های علوم پایه) از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۸. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۳ (۴۴)، ۴۲-۲۹. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085834.1395.13.44.2.2>
- حاضری، علی‌محمد (۱۳۷۸). هویت تاریخی و انسان‌شناسی انقلاب: عامل مغفول تبیین‌های انقلاب اسلامی. پژوهشنامه متین، ۱۱ (۳ و ۴)، ۱۸۷-۲۱۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1378.2.3.7.4>
- حجت‌زاده، سید عبدالحسین (۱۳۸۴). بنیادهای فرهنگی و هویتی انقلاب اسلامی. پژوهشنامه متین، ۷ (۲۶)، ۴۴-۱۹. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1384.7.26.2.4>
- درزی کلایی، محمدرضا و آقاحسینی، علیرضا (۱۳۹۱). جنگ تحمیلی و شکل‌گیری هویت جدید معنوی. مطالعات ملی، ۱۳ (۵۱)، ۲۸-۳. https://www.rjnsq.ir/article_99120.html
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۵/۲/۱۳). بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32970>
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۱/۱۱/۱۵). بیانات در دیدار مسئولان سازمان صداوسیما. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7227>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۵/۶/۱۸). دیدار ائمه جمعه سراسر کشور با رهبر انقلاب. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=23864>
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۴۰۰/۵/۱۲). بیانات در مراسم تنفیذ حکم سیزدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48413>
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران. <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۸/۷/۱۷). بیانات در دیدار نخبگان و استعداد‌های برتر علمی. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=43719>
- دوورژه، موریس (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی سیاسی. ترجمه ابوالفضل قاضی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ذوعلم، علی (۱۴۰۱). بررسی مؤلفه‌های هویتی انقلاب اسلامی. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=50416>
- رشادی، منوچهر و حیدرخانی، هاییل (۱۳۹۳). بررسی میزان گرایش به مبانی هویت فرهنگی انقلاب اسلامی در میان جوانان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن. پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۴(۱۰)، ۱-۲۶. https://rjir.basu.ac.ir/article_733.html
- رشادی، منوچهر و علی‌پور، پروین (۱۴۰۲). تحلیل جایگاه زنان در گفتمان امام خمینی. پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۱۳(۴۹)، ۱-۱۴. <https://doi.org/10.22084/rjir.2023.27932.3657>
- زهیری، منوچهر (۱۳۹۶). هویت حوزه‌ای و انقلابی بودن به مثابه امر سیاسی. بحران پژوهشی جهان اسلام، ۴(۳)، ۱۰۳-۱۳۲.
- سعیدیان، سعید و زارعی، غفار (۱۳۹۹). ضرورت تحول در هویت انقلاب اسلامی بر مبنای رویکرد ساختار-کارگزار با توجه به آراء آیت‌الله خامنه‌ای. سیاست پژوهی ایرانی، ۷(۲۳)، ۳۰-۵۴. <https://doi.org/10.22034/sej.2020.1878769.1196>
- سلطانی، اصغر (۱۳۸۷). قدرت گفتمان و زبان. تهران: نشر نی.
- شیخاوندی، داور (۱۳۷۹). تکوین و تنفیذ هویت ایرانی. تهران: انتشارات باز.

- علی‌پور، پروین (۱۳۹۷). نگرش‌های جنسیتی ایرانیان (تحلیل تفاوت‌ها و تعارض‌های جنسی - نسلی)، در کتاب جستارهای ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تهران: تحقیقات فرهنگی و اجتماعی.

- فیرحی، داوود (۱۳۸۶). نسبت هویت‌ها و خرده هویت‌ها، مبانی نظری هویت و بحران هویت. با گردآوری علی‌اکبر علیخانی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، فرهنگی و علوم اجتماعی. - کوشکی، محمدصادق (۱۳۸۷). بازشناسی هویت انقلاب اسلامی. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۴(۴)، ۷۴-۴۷.
<https://enghelab.maaref.ac.ir/article-1-1843-fa.html>

- محمودی، سیروس (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول از نظر توجه به هویت انقلابی. انقلاب اسلامی، ۸(۲۶)، ۴۶-۲۹.
<https://doi.org/10.22084/rjir.2018.14081.2146>

- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). پیرامون انقلاب اسلامی (ج ۹). تهران: انتشارات صدرا. - منتظرالقائم، محمد مهدی (۱۳۷۹). رسانه‌های جمعی و هویت. فصلنامه مطالعات علمی، ۴(۴)، ۲۷۰-۲۵۱.
https://www.rjnsq.ir/article_110498.html?lang=fa

- منصوری، آرمین و سلیمانی خشاب، عباسعلی (۱۴۰۱). ارزیابی و نقش هویت‌های دینی و ملی در هویت انقلابی دانش‌آموزان نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. پاسدار فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۲(۲۶)، ۲۹۳-۳۲۳.
<http://noo.rs/4aksO>

- میرحیدری، مریم السادات، غفوری، محبوبه و بیچرانلو، عبدالله (۱۳۹۳). ارزیابی مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی و انقلابی در وب‌سایت‌های دانشگاه‌های دولتی تهران. فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۴(۱۱)، ۱۷۹-۱۹۸.

https://ciu.nahad.ir/article_170.html?lang=fa

References

- Alipour, P. (2018). Iranian Gender Attitudes (Analysis of Gender-Generational Differences and Conflicts). in the book *Essays on Iranian Values and Attitudes*, Tehran: Cultural and Social Research.
- Azadeh, E., Navabakhsh, M. & Haghighatian, M. (2021). Differences between the Three Generations of the Islamic Revolution Regarding Social, Economic and Political Values. *Strategic Studies of Sports and Youth*, 20(53), 9-32.

<https://doi.org/10.22034/ssys.2021.454>

- Darzi Kolaei, M. R. & Agha Hosseini, A. R. (2012). The Imposed War and the Formation of new Identity. *National Studies Journal*, 13(51), 3-28.

https://www.rjnsq.ir/article_99120.html

- Duverger, M. (1997). *Political Sociology*. Translated by Abolfazl Ghazi. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]

- Firahi, D. (2007). *The Relationship between Identities & Sub-Identities, Theoretical Foundations of Identity, and Identity Crisis*. Compiled by Ali Akbar Alikhani, Tehran: Institute for Humanities & Cultural and Social Studies. [In Persian]

- Hazeri, A. M. (1999). Historical identity and anthropology of the revolution: the neglected factor in the explanations of the Islamic revolution. *Matin Research Journal*, 1(3), 187-210. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1378.2.3.7.4>

- Hojatzadeh, S. A. H. (2005). Cultural, Identity Fundamentals of the Islamic Revolution. *Matin Research Journal*, 7(26), 19-44.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1384.7.26.2.4>

- Khomeini, S. R. (2010). *Collection of Imam works*. Tehran: Imam Khomeini Education and Research Institute's Publications. [In Persian]

- Koshki, M. S. (2008). Recognition of the Identity of the Islamic Revolution. *Journal of Islamic Revolution Studies*, 4(14), 47-74.

<https://enghelab.maaref.ac.ir/article-1-1843-fa.html>

- Mahmoudi, S. (2018). Content Analysis of Elementary and Junior High School Textbooks in Terms of Attention to Revolutionary Identity. *Islamic Revolution*, 8(26), 29-46. <https://doi.org/10.22084/rjir.2018.14081.2146>

- Mansouri, A. & Soleimani Khashab, A. (2022). Evaluation and Role of Religious and National Identities in the Revolutionary Identity of Students in the Educational System of the Islamic Republic of Iran. *Cultural Guardian of the Islamic Revolution*, 12(26), 293-323. <http://noo.rs/4aksO>

- Mirheydari, M. S., Ghafouri, M. & Bicharanlou, A. (2014). Evaluating Components of Iranian-Islamic and Revolutionary Identity on the Websites of Public Universities in Tehran. *Culture in the Islamic University*, 4(11), 179-198. https://ciu.nahad.ir/article_170.html?lang=fa

- Montazer Ghaem, M. M. (2000). Mass Media Identity. *National Studies Journal*, 1(4), 251-270. https://www.rjnsq.ir/article_110498.html?lang=fa
- Motahari, M. (1993). *Concerning the Islamic Revolution* (Vol. 9). Tehran: Sadra Publications. [In Persian]
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (2016, May 2). *Statements in a Meeting with Teachers and Cultural Activists*. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32970>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (2003, February 4). *Statements in a Meeting with Officials of the Islamic Republic of Iran Broadcasting (IRIB)*. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7227>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (2013, September 9). *Meeting with Friday Prayer Leaders from Across the Country with the Leader of the Revolution*. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=23864>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (2021, August 3). *Statements at the Endorsement Ceremony of the Decree for the 13th Term President of the Islamic Republic of Iran*. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=48413>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (2019, February 11). The "Second Phase of the Revolution" Statement Addressed to the Iranian Nation. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (2019, October 9). *Statements in a Meeting with Elites and Top Scientific Talents*. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=43719>
- Parvaneh, F., Ebrahimzadeh, I. & Nazari, D. (2016). Analyzing the Rate of Attention to Revolutionary Identity Components in the History Textbooks of the High schools (the Fields of Basic Sciences) from 1978 to 2009. *Islamic Revolution Studies*, 13(44), 29-42. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085834.1395.13.44.2.2>
- Reshadi, M. & Alipoor, P. (2023). Analysis of the Position of Women in the Discourse of Imam Khomeini. *Research Journal of Islamic Revolution*, 13(49), 1-14. <https://doi.org/10.22084/rjir.2023.27932.3657>

-
- Reshadi, M. & Heidarkhani, H. (2014). Evaluation tends to Basics cultural identity Islamic Revolution among youth and social factors affecting. *Research Journal of Islamic Revolution*, 4(10), 1-26. https://rjir.basu.ac.ir/article_733.html
 - Saeedian, S. & Zarei, Gh. (2020). The Necessity of Transforming the Identity of the Islamic Revolution Based on the Agent-Structure Approach According to Ayatollah Khamenei's Votes. *Iranian Political Research*, 7(23), 30-54.
<https://doi.org/10.22034/sej.2020.1878769.1196>
 - Sheikhvandi, D. (2000). *Formation and Enforcement of Iranian Identity*. Tehran: Baz Publications. Tehran: Baz Publications. [In Persian]
 - Soltani, A. (2008). *The power of discourse and language*. Tehran, Ney Publishing. [In Persian]
 - Zoelm, A. (2022). *Examining the Identity Components of the Islamic Revolution*. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=50416>
 - Zuhairi, M. (2017). Regional Identity and Revolutionaryness as a Political Issue. *Research Crisis of the Islamic World*, 4(3), 103-132. <http://noo.rs/jmI8h>